

УДК 330.5.009.15(477)

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

Бабміндра Д.І., професор, д.е.н., Бондаревська О.А., Великодна А.М., Гунчак А.А.

*Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66*

aleksandra.bond@mail.ru

У статті досліджуються теоретичні і практичні аспекти формування тіньової економіки України та інших країн Європи. Розкривається сутність тіньового сектора, фактори, що на нього впливають. Проаналізовано взаємозв'язок тіньової економіки з легальною економікою. Виявлено низка факторів, що сприяють розширенню тінізації економіки: податковий тягар; зменшення одержуваного доходу; збільшення масштабів безробіття; необґрунтоване посилення державних обмежень підприємницької діяльності; непорядкованість в економіці; відсутність чіткої законодавчої бази та ін. Встановлені закономірності зростання тіньової економіки. Проаналізовано останню інформацію щодо тіньової економіки України та Європи. Взагалі є багато проявів тіньової економіки – це приховування доходів, несплата податків, контрабанда, наркобізнес, фіктивні фінансові операції та ін. Тіньова економіка проникла в усі сфери економічної діяльності, тому економіка стає небезпечною, а при слабкій економічній безпеці слабшає і національна безпека. Саме через це виникає необхідність детально розібратися в теоретичних основах тіньової економіки. У статті розглядається суть і структура тіньової економіки, стан її в Україні, її соціально-економічні наслідки, роль, причини тіньової економіки і шляхи її урегулювання. Параметри тіньової економіки майже неможливо визначити за допомогою традиційних методів збирання та обробки статистичних даних. І хоч у світі пропонується багато різних методів вимірювання тіньової економіки, дискусії з цього приводу тривають і досі, оскільки на цьому шляху постає чимало проблем. Кожний із методів придатний тільки для оцінки певної сфери тіньової економіки. Крім того, немає і одного погляду на те, які з методів дають найдостовірніші результати. Економічна нестабільність та кризовий стан економіки також досить сильно впливають на нелегальну економіку. При жалюгідному стані офіційної економіки робота в її тіньовому секторі може мати безліч переваг. Кризовий стан змушує підприємців шукати привабливіші ніші для своєї діяльності. Однією з них і є тіньовий сектор.

Ключові слова: легальна економіка, нелегальна економіка, прихована економіка, неформальна економіка, рівень оподаткування, суб'єкти тіньової економіки.

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА КАК ПРОБЛЕМА ИНТЕГРАЦИОННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СУБЪЕКТОВ

Бабміндра Д.И., профессор, д.э.н., Бондаревская А.А., Великодная А.М., Гунчак А.А.

*Запорожский национальный университет
Украина, 69600, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66*

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования теневой экономики Украины и других стран Европы. Раскрывается сущность теневого сектора, факторы, которые на него влияют. Проанализирована взаимосвязь теневой экономики с легальной экономикой. Выявлен ряд факторов, способствующих расширению тенизации экономики: налоговое бремя; уменьшение получаемого дохода; увеличение масштабов безработицы; необоснованное усиление государственных ограничений предпринимательской деятельности; неустроенность в экономике; отсутствие четкой законодательной базы и др. Установлены закономерности роста теневой экономики. Проанализирована последняя информация о теневой экономике Украины и Европы. Существует много проявлений теневой экономики – это скрытие доходов, неуплата налогов, контрабанда, наркобизнес, фиктивные финансовые операции и др. Теневая экономика проникла во все сферы экономической деятельности, поэтому экономика становится опасной, а при слабой экономической безопасности ослабевает и национальная безопасность. Именно поэтому возникает необходимость детально разобраться в теоретических основах теневой экономики. В статье рассматривается сущность и структура теневой экономики, состояние ее в Украине, ее социально-экономические последствия, роль, причины теневой экономики и пути ее урегулирования. Параметры теневой экономики почти невозможно определить с помощью традиционных методов сбора и обработки статистических данных. И хотя в мире предлагается много различных методов измерения теневой экономики, дискуссии по этому поводу продолжают до сих пор, поскольку на этом пути возникает немало проблем. Каждый из методов пригоден только для оценки определенной отдельной сферы теневой экономики. Кроме того, нет и одного взгляда на то, какие из методов дают достоверные результаты. Экономическая нестабильность и кризисное состояние экономики также достаточно сильно влияют на нелегальную экономику. При тяжелом состоянии официальной экономики работа в ее теневом секторе может иметь множество преимуществ. Кризисное состояние заставляет

предпринимателей искать более привлекательные ниши для своей деятельности. Одной из них и является теневой сектор.

Ключевые слова: легальная экономика, нелегальная экономика, скрытая экономика, неформальная экономика, уровень налогообложения, субъекты теневой экономики.

SHADOW ECONOMY AS A PROBLEM OF INTEGRATION INTERACTOIN OF MANAGING SUBJECTS

Babmindra D.I., Doctor of Economic Sciences, Professor, Bondarevska O.A.,
Velykodna A.M., Gunchak A.A.

*Zaporizhzhya National University
Ukraine, 69600, Zaporizhyya, Zhukovsky str., 66*

This article is about examines the theoretical and practical aspects of the shadow economy in Ukraine and other European countries. The essence of the shadow sector, factors affecting it. The relationship was analyzed of shadow economy from the legal economy. A number of factors contributing to the expansion of the shadow economy was revealed: the tax burden; reduction of income earned; increase in unemployment; unjustified restrictions strengthening public business activities; disorder in the economy; lack of a clear legal framework and others. The regularities growth of the shadow economy. There were the latest information about the shadow economy of Ukraine and Europe analyzed in this article. Actually, there are many manifestations of the shadow economy – a concealment of income, tax evasion, smuggling, drug trafficking, fake financial transactions and others. The shadow economy has penetrated all spheres of economic activity as the economy becomes dangerous, while weakening the weak economic security and national security. That is why it is necessary to thoroughly understand the theoretical foundations of the shadow economy. This article is considered the nature and structure of the shadow economy, the state of Ukraine, its socio-economic implications, the role of the shadow economy causes and ways of its regulation. Parameters of the shadow economy is almost impossible to identify using traditional methods of collecting and processing statistical data. Although the world offers a lot of different methods of measuring the black economy, discussions on the matter are still ongoing and, since in this way raises many problems. Each method is suitable only for certain individual assessment of the shadow economy. In addition, no one look at what the best available method of giving results. Economic instability and economic crisis as a strong influence on the illegal economy. In poor condition of the formal economy, work in its shadow can have many benefits. The critical state forcing employers to look attractive niche for its activities. One of them is the shadow.

Key words: legal economy, illegal economy, hidden economy, informal economy, the level of taxation, concealment of income, the subjects of the shadow economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тіньова економіка – одна з найскладніших проблем сучасності. Розміри тіньової економіки можуть бути різними, але жодній з країн не вдалося позбутися її зовсім. Її масштаби можна лише зменшити, але повністю ліквідувати практично неможливо. Цей сектор економіки називається по-різному: у Франції – «підземна», «неформальна» економіка; в Італії – «таємна», «підводна»; в Англії – «неофіційна», «підпільна», «схована»; у Німеччині – «тіньова». Одні вважають, що тіньова економіка охоплює насамперед кримінальну діяльність; інші думають, що тіньова економіка як особливий сектор створюється тими, хто ухиляється від сплати податків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тіньова діяльність становить інтерес, перш за все, з точки зору впливу на протікання більшості таких економічних явищ і процесів, як формування та розподіл доходу, торгівля, інвестування та економічне зростання загалом. Вплив тіньових відносин настільки великий, що необхідність їх аналізу досить очевидна. Це питання досліджувалося вітчизняними і закордонними вченими: Я. Я. Дяченко [1] з'ясував причини виникнення тіньової економіки; Ф. Ф. Шнайдер [2] провів аналіз та оцінку рівнів тіньової економіки по країнах світу; Л. С. Зуєва [3] дослідила «підпільний» сектор економіки; О. В. Засянська [4], І. В. Озерський [5], В. А. Предборський [6] розглянули кримінальний аспект незаконної економічної діяльності; зокрема, дослідження в напрямі класифікації викладено в працях О. Турчинова [7].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Мета статті – визначити основні напрями подолання тіньової економіки в Україні. Тут можна виокремити такі завдання: визначити сутність тіньової економіки, її причини; проаналізувати

економічні проблеми тінізації української економіки; визначити перспективні шляхи зниження рівня тіньової економіки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Через зростання взаємозв'язку між суб'єктами господарювання та інтеграційними процесами виникають певні проблеми, головною з яких є тіньова економіка. Вона є однією з найскладніших проблем сучасності, тому завдання щодо необхідності її дослідження є актуальним та досить важливим.

В ООН тіньову економіку поділяють на три види діяльності: приховану (або тіньову), неформальну (або неофіційну) й нелегальну.

Є багато проявів тіньової економіки: приховування доходів, несплата податків, контрабанда, наркобізнес, фіктивні фінансові операції та ін. Тіньова економіка проникла в усі сфери економічної діяльності, тому економіка стає небезпечною, а при слабкій економічній безпеці слабшає і національна безпека [1].

Відомо, що тіньова економіка – це господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. Неоднозначними є і думки з приводу впливу тіньового сектора на національне господарство. Він відіграє певну конструктивну роль, що виявляється в стабілізувальній і компенсувальній функціях у господарстві перехідного періоду. Тіньова економіка характеризується більшою гнучкістю та динамічністю, ніж легальна. Вона має здатність швидко заповнювати ніші та створювати додаткові робочі місця. Тіньова економіка насичує ринок товарами і послугами, збільшує доходи частини населення, посилює конкурентну боротьбу, стримуючи на певний час соціальні дестабілізаційні процеси в суспільстві.

Однак внаслідок існування тіньової економіки зменшуються доходи бюджету, зростає зовнішній і внутрішній борг, збільшується тіньовий капітал, зменшується інвестиційна привабливість держави, втрачаються можливості активної участі в глобалізаційних процесах. У розвинених країнах масштаби тіньової економіки відносно невеликі і складають приблизно 5-15% від ВВП.

В умовах нестабільності економіки, наявності в країні нецивілізованої задушливої податкової системи багато підприємців перебувають під гнітом податкового пресу і митних зборів, змушені приховувати частину своїх доходів, щоб якось вижити у важкій економічній ситуації і зберегти хоча б частково, можливість для подальшого розвитку виробництва [2]. Появі і розширенню тіньової економіки сприяє і недосконалість законодавчої бази.

Зазвичай виділяють три групи чинників, які сприяють розвитку тіньової економіки:

- а) економічні чинники (високі податки, криза фінансової системи);
- б) соціальні чинники (низький рівень життя населення, високий рівень безробіття);
- в) правові чинники [1].

Що стосується тіньової економіки України, варто вказати, що вона пройшла два етапи розвитку: спочатку на галузевому рівні, від міністерств до підприємств, потім – на територіальному, де створювався організаційний зв'язок керівництва регіонів, податкових служб, а також інших підрозділів державного апарату і залежних від них підприємств.

Уряд України переступив межу оптимальності, бо сьогодні всі підприємці змушені віддавати у вигляді податків 70-80% свого доходу, плюс нарахування заробітної плати і собівартість продукції, що в підсумку значно перевищує обсяг сумарного доходу. Це негативно позначається на створенні одного з основних елементів функціонування підприємства – прибутковості, що тільки і може забезпечити його розвиток. У результаті посилюються неплатежі, затримується виплата зарплати, різко збільшуються бартерні операції [3]. Це провокує більшість платників йти в тінь від непомірних податків.

Головними технологіями тінізації економіки і, відповідно, основними формами прояву тіньових доходів у сучасній Україні є такі:

- а) тіньова зайнятість і нелегальне виробництво товарів і послуг;
- б) приховування прибутків підприємств і доходів громадян від оподаткування;
- в) шахрайство у фінансово-кредитній сфері та в ціноутворенні та ін.

На початку 2015 року в умовах поширення цінових та девальваційних шоків, ескалації військового конфлікту спостерігалось подальше суттєве зростання тіньової економіки, започатковане у 2013 році. За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку у I кварталі 2015 року рівень тіньової економіки порівняно з відповідним періодом 2014 року збільшився до 47% від обсягу офіційного ВВП (рис. 1) [2].

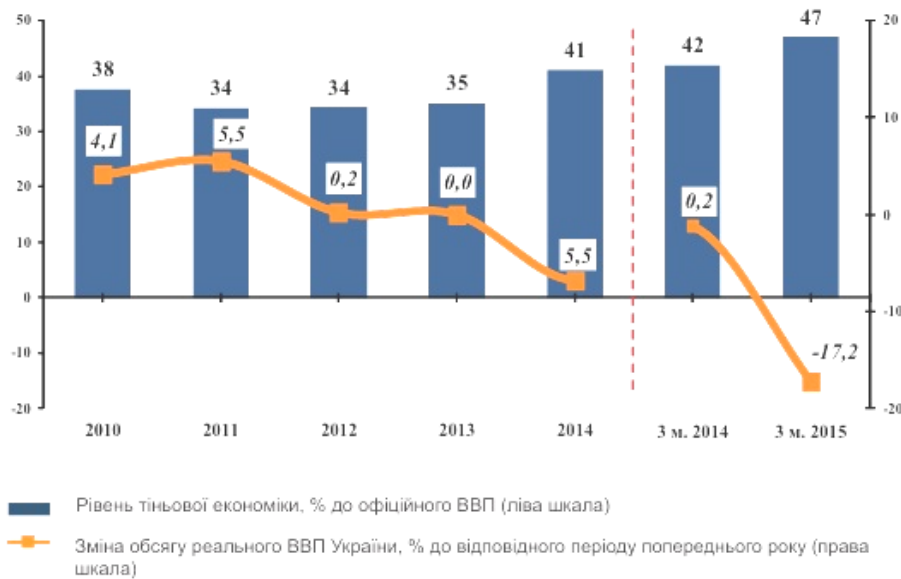

Рис. 1. Динаміка тіньової економіки України у 2010-2015 рр.

Зневіра суб'єктів економічної діяльності в покращенні економічної та політичної ситуації найближчим часом спонукала їх активно використовувати схеми приховування частини прибутків, у тому числі такі, як поширення збитковості та неплатежів в економіці. Збільшення рівня тіньової економіки стимулювалося також впливом зовнішніх негативних процесів – подальшим загостренням політичних відносин з Росією та згортанням економічних зв'язків з нею.

Спеціальними заходами протидії тінізації дослідники вважають:

- а) активні заходи з подолання корупції в органах державної влади;
- б) здійснення незалежної експертизи чинних законів та проектів нових законів України, а також нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади щодо їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам України, впливу на розвиток і функціонування тіньової економіки;
- в) приведення у відповідність з новими соціальними та економічними умовами цивільного, господарського, кримінального, процесуального законодавства;
- г) забезпечення гласності та прозорості здійснення приватизації;
- д) посилення контролю за ефективністю використання державної власності;
- е) забезпечення постійного моніторингу процесів на фондовому ринку;
- ж) зміцнення державного контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, кредитних ресурсів та іноземних інвестицій.

Для посилення боротьби з тіньовою економічною діяльністю, корупційними проявами у I кварталі 2015 року органами виконавчої влади здійснювалися такі заходи [4].

Протягом I кварталу 2015 року Держфінінспекцією України та її територіальними органами здійснено 725 контрольних заходів, під час яких перевірено 704 підприємства, установи та організації. Встановлено порушення фінансово-господарської дисципліни на 597 підприємствах, в установах і організаціях, або у 84,8 відсотках від загальної кількості перевірених. Загальна сума виявлених фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, склала понад 355,7 млн грн, з них коштів державних та місцевих бюджетів – майже 170,3 млн грн. Зокрема, на 304 об'єктах контролю виявлено недоотримання фінансових ресурсів на загальну суму понад 56,6 млн грн, у тому числі бюджетами – майже 30,7 млн грн.

За результатами проведених контрольних заходів на 531 об'єкті контролю встановлено незаконні, нецільові витрати та недостачі ресурсів на загальну суму понад 299,1 млн грн, у тому числі за операціями з бюджетними коштами – майже 139,7 млн грн. Сума виявлених на 513 об'єктах незаконних витрат ресурсів склала майже 222,8 млн грн, у тому числі за рахунок бюджетних коштів – майже 130,2 млн грн. Не за цільовим призначенням на 61 об'єкті контролю здійснено витрат державних ресурсів на суму майже 9,5 млн грн, у тому числі 573,3 тис. грн – кошти державного бюджету та майже 8,9 млн грн – місцевих бюджетів. Недостачі ресурсів виявлено на 137 об'єктах контролю в загальній сумі майже 66,9 млн грн, з них у державних і комунальних підприємствах, бюджетних установах – на суму понад 62,3 млн грн [5].

У результаті проведеної органами Держфінінспекції роботи в I кварталі 2015 року відшкодовано фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, на загальну суму понад 156,3 млн грн, з них майже 104,2 млн грн – за порушеннями, що виявлені в попередніх звітних періодах.

За результатами проведених контрольних заходів загалом органами Держфінінспекції застосовано фінансові санкції до 546 об'єктів контролю – порушників фінансово-бюджетної дисципліни: у 28 випадках призупинено бюджетні асигнування, у 464 – зупинено операції з бюджетними коштами та 54 об'єктам контролю – розпорядникам бюджетних коштів зменшено бюджетні призначення асигнування на загальну суму майже 3,5 млн грн.

У рамках належного реагування, для вжиття відповідних заходів до порушників фінансової дисципліни органами Держфінінспекції до правоохоронних органів передано у звітному періоді 405 матеріалів ревізій та перевірок [6]. Своєю чергою, правоохоронними органами у січні-березні 2015 року за матеріалами проведених контрольних заходів розпочато 285 досудових розслідувань. Крім цього, органами Держфінінспекції протягом січня-березня 2015 року, реалізуючи право на звернення до суду в інтересах держави, пред'явлено 135 позовів до суду щодо відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів на загальну суму понад 96,5 млн грн.

До Державної служби фінансового моніторингу України протягом I кварталу 2015 року органами Держфінінспекції направлено інформацію про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, по 9 об'єктах контролю на загальну суму понад 40,2 млн грн. За порушення фінансово-бюджетної дисципліни до адміністративної відповідальності притягнуто 1256 посадових осіб, загальна сума накладених адміністративних стягнень склала майже 297,2 тис. грн [7].

Протягом I кварталу 2015 року Державною фіскальною службою України та її територіальними органами було проведено активну роботу щодо виявлення суб'єктів, які формували фіктивний податковий кредит та надавали його платникам податків реального сектора економіки. Зокрема, у I кварталі 2015 року органами Державної фіскальної служби проведено 5709 перевірок суб'єктів господарювання [8].

Органами досудового розслідування Державної фіскальної служби протягом I кварталу 2015 року розпочато 2123 кримінальні провадження, у яких закінчено досудове розслідування, направлено до суду з обвинувачувальним актом 191 кримінальне

провадження стосовно 209 осіб, забезпечено відшкодування збитків за закінченими кримінальними провадженнями на суму понад 224,8 млн грн.

Для з'ясування причин і обставин вчинення посадовими особами можливих корупційних та інших правопорушень у сфері службової діяльності головним управлінням власної безпеки та відповідними підрозділами територіальних органів Державної фіскальної служби, на які покладено завдання запобігання корупції, у I кварталі 2015 року ініційовано і проведено понад 1,1 тис. службових розслідувань і перевірок, за результатами яких до дисциплінарної відповідальності притягнуто 199 посадових осіб, звільнено з державної служби 35 працівників, вжито інших заходів впливу – 288, направлено до інших правоохоронних органів 434 матеріали.

Варто також звернути увагу, що причини виникнення тіньової економіки різні для всіх регіонів світу. Найбільш поширеними причинами виникнення цього явища є високий рівень оподаткування; економічна нестабільність; кризовий стан економіки; несприятливий соціальний фон; політична нестабільність [9].

ВИСНОВКИ

В Україні паралельно легальній економіці існує тіньова, зіставна з нею за масштабами. При цьому в тішовій економіці формується приблизно той самий набір механізмів, що і в офіційній легальній господарській системі.

Швидке та недостатньо кероване реформування економіки нашої країни призводить до низки негативних наслідків, зокрема, до зростання обсягів тіньового сектора, що зумовлює необхідність дослідження теоретичних обґрунтувань цього явища, ретроспективного аналізу його динаміки. З розвитком світового суспільства та пришвидшенням процесу глобалізації з'являються нові напрями та способи здійснення господарської діяльності поза межами легальної економіки.

У довгостроковому періоді тіньова економіка є потенційною загрозою для національної безпеки держави. Невизначеність результуючого впливу тіньового сектора економіки зумовлює потребу розробки загальної методології та методів оцінки обсягів та наслідків його існування.

Розраховувати на позитивні зрушення можна лише за умови усунення причин, що породжують тішову активність, прийняття взаємопов'язаного комплексу заходів у галузі вдосконалення оподаткування і корпоративного управління, оздоровлення структури розрахунків та інших непрямих заходів разом із посилюванням санкцій за заняття тішовим бізнесом.

Усе це зумовлює необхідність розробки комплексного механізму легалізації тішових форм економічної діяльності з орієнтацією на створення привабливих умов для їх повернення в правове поле держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дяченко Я. Я. Детінізація економіки у системі макроекономічного регулювання / Я. Я. Дяченко // *Фінанси України*. — 2006. — №2. — С. 68—77.
2. Шнайдер Ф. Ф. Теневые экономики: размеры, причины роста и следствия / Ф. Шнайдер, Д. Энсте // *Аргументы и факты*. — 2015. — №17. — С. 6—7.
3. Зуєва Л. С. Подолання тішової економіки — нагальна проблема суспільства України / Л. С. Зуєва, О. І. Драган // *Економіка, фінанси, право*. — 2009. — №7. — С. 26—28.
4. Засянська О. В. Теоретичні основи боротьби з тішовою економікою / О. В. Засянська // *Актуальні проблеми економіки*. — 2012. — № 5. — С. 76—84.
5. Озерський І. В. Тішовий сегмент економіки / І. В. Озерський // *Економіка, фінанси, право*. — 2015.—№1. — С. 28—31.
6. Предборський В. А. Тінізаційний аспект процесів початкового нагромадження капіталу в Україні / В. А. Предборський // *Формування ринкових відносин в Україні*. — 2010. — №6 (73). — С. 26 — 30.

7. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. В. Турчинов — К. : Вид-во АртЕк, 2015. — С. 170 – 175.
8. Пушкаренко П. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / П. Пушкаренко, М. Логвиненко // Економіка України. — 2015. — №10. — С. 43—49.
9. Удовенко В. В. Сутність поняття «Тіньова економіка», її сучасний стан в Україні / В. В. Удовенко — К. : Вид-во АртЕк, 2015. — С. 99—103.

REFERENCES

1. Diachenko, Ya. (2006), "Shadow Economy in the system of macroeconomic regulation", *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 68-77.
2. Shnaider, F. (2015), "Shadow economy: the size, causes and consequences of growth", *Arhumentu i faktu*, vol. 17, pp. 6-7.
3. Zuieva, L.S. and Drahan, O.I. (2015), "Overcoming the shadow economy – a pressing problem Society Ukraine", *Ekonomika, finansy, prav*, vol. 7, pp. 26-28.
4. Zasińska, O.V. (2011), "The theoretical framework to struggle shadow economy", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 5, pp. 76-84.
5. Ozerskyi, I.V. (2015), "Shadow economy segment", *Ekonomika, finansy. pravo*, vol. 1, pp. 28-31.
6. Predborskyi, V.A. (2007), "Shadow aspects of initial accumulation of capital in Ukraine", *Formuvannia rynkryvkh vidnosyn v Ukraini*, vol. 6, pp. 26-30.
7. Turchynov, O.V. (2006), "Shadow economy: the theoretical foundations of the study", *ArtEk*, pp. 170-175.
8. Pushkarenko, P. and Lohvynenko, M. (2008), "Genesis and socio-economic effects of the shadow economy", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp.43-49.
9. Udoenko V.V. (2009), "The essence of the concept of "shadow economy", the current situation in Ukraine", *ArtEk*, pp. 99-103.

УДК 339.5.012.435:005.591

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОТЕКЦІОНІЗМ У РЕГУЛЮВАННІ ТОВАРНОГО ОБМІНУ В ТОРГОВЕЛЬНІЙ СИСТЕМІ

Бабміндра Д.І., д.е.н., професор, Коваленко І.О., Сіденко В.Д., Міразізян Е.М.

*Запорізький національний університет
Україна, 69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 6б*

inna-kovalenko-97@mail.ua

У статті досліджено доцільність застосування тарифних та нетарифних бар'єрів щодо виходу на зовнішній ринок, а також їх вплив на можливість та тенденції розвитку економічного потенціалу підприємств, послідовність етапів інтеграції, вдосконалення конкурентоспроможності продукції. Найбільш оптимальною зовнішньоекономічною політикою для України нині є поєднання фритредерства з протекціонізмом. Фритредерство доцільне в галузях, щодо яких країна зацікавлена в широкому доступі на внутрішній ринок новітніх технологій, енергоносіїв тощо. Протекціонізм економічно ефективний для захисту пріоритетних національних виробництв (зерно, цукор, кондитерські вироби, метал, вугілля, певні види судно- та літакобудування, окремі види новітньої техніки і технології, космічна промисловість тощо). Чим більше залучаються інструменти і методи лібералізації, тим сильніший спостерігається опір за допомогою протекціоністських заходів. Тому економічна конвергенція вимагає уніфікації певних правил гри, повсюдну інформатизацію, забезпечення прозорості та передбачуваності економічного простору, розширення світової комунікаційної мережі. Адже зовнішньоекономічна політика держави – це не тільки торгівля, інвестиційне і науково-технічне співробітництво, створення договірного простору і забезпечення національної економічної безпеки. Це весь комплекс фінансово-економічних та соціально-політичних проблем, вирішення яких має бути націлене на ефективне інтегрування національного господарства в систему світового господарства для стабілізації суспільства та підвищення середнього рівня добробуту населення. Якщо ж говорити про євроінтеграцію, то вона відкриває перед підприємствами великі можливості в розширенні